

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ»**

Виконала: студентка 2 курсу
PO1-M22z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Моторна Юлія Юрїївна

Керівник: **Бахмат Н.В.**,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методик
початкової освіти

Рецензент: **Каньоса Н. Г.**,
кандидат психологічних наук,
доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	7
1.1. Структурно-компонентний аналіз поняття «креативні здібності».....	7
1.2. Навчальне завдання у структурі навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на розвиток креативних здібностей учнів початкової школи.....	28
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ.....	37
2.1. Педагогічні умови розвитку креативних здібностей учнів початкової школи.....	37
2.2. Експериментальна перевірка ефективності технології розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв'язування навчальних завдань.....	62
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Серед пріоритетних стратегій розбудови освіти чільне місце займає її спрямованість на розвиток творчого потенціалу школярів, виховання активної, творчої особистості, налаштованої на постійне самовдосконалення. У цьому контексті гостро постає проблема створення на базі початкової школи, як найбільш відповідального етапу формування особистості, якісно нового змісту освіти, який буде у повному обсязі використовувати потенційні можливості навчальних дисциплін для розвитку креативних здібностей учнів.

Молодший шкільний вік має велике значення для розвитку креативних здібностей, адже початок системної навчально-пізнавальної діяльності є оптимальним періодом для цілеспрямованого розвитку креативних особистісних якостей. Оскільки для учнів початкової школи шаблонні, стереотипні форми мислення та дій ще не стали домінуючими, стає можливим інтенсивне засвоєння ними креативних способів діяльності, складних мисленнєвих операцій і форм поведінки, які вимагають творчої активності.

Фундаментальні дослідження психології творчості Л. Виготського, Б. Кедрова, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, О. Тихомирова є особливо значущими для розуміння суті процесу формування креативних здібностей учнів початкової школи. Проблему розвитку загальних та спеціальних здібностей вивчали М. Лейтес, О. Лук, Б. Теплов та ін. Концепція креативної освіти стала предметом дослідження таких вчених, як В. Мадзігон, А. Хуторський, С. Сисоєва, А. Сологуб. Різноманітні аспекти розвитку креативних здібностей дітей висвітлювали Д. Богоявленська, В. Дружинін, О. Дяченко, О. Савенков, А. Хуторський тощо. Навчальні завдання як дидактичний засіб засвоєння знань займають чільне місце в колі наукових інтересів Г. Балла, Н. Бібік, М. Вашуленка, В. Давидова, О. Євсєєвої, О. Савченко, В. Старости, О. Умана. Сучасним педагогічним технологіям присвячено наукові праці О. Іванченко, Е. Кокаревої, Л. Пироженко, О. Пометун, Г. Селевка, В. Чайки, О. Янкович тощо.

Вчені досліджують проблему формування й розвитку креативних здібностей учнів початкової школи на матеріалі окремих навчальних дисциплін, засобами творчих завдань, у творчих гуртках, на факультативах, у позаурочний час (О. Грушко, О. Компаній, О. Образцова, І. Серета, М. Явоненко тощо). Однак проблему формування креативних здібностей учнів початкової школи не можна вважати в повній мірі розв'язаною, оскільки результати, отримані в межах однієї навчальної дисципліни, не завжди мають підтвердження поза її тематикою. Крім цього, потенційні можливості навчальних завдань як засобу формування креативних здібностей учнів початкової школи з огляду на їх роль і місце в освітньому процесі початкової школи потребують відповідного теоретичного обґрунтування та експериментального підтвердження.

На основі аналізу наукової літератури й практичного досвіду з проблематики дослідження виявлено низку *суперечностей* між:

- вимогами сучасної освітньої парадигми щодо формування творчої особистості школяра та тенденційністю репродуктивного характеру організації навчально-пізнавальної діяльності учнів у початковій школі;

- метою, завданнями інноваційних технологій розвитку креативних здібностей учнів початкової школи традиційним змістом навчально-пізнавальної діяльності, орієнтованим на засвоєння і відтворення молодшими школярами навчальної інформації;

- досить високим рівнем наукових розробок у галузі креативності, формування креативних здібностей і недостатньою розробленістю цих проблем у контексті розв'язування молодшими школярами навчальних завдань.

Таким чином, пошук ефективних шляхів формування креативних здібностей учнів початкової школи на базі стандартизованої початкової освіти, а також необхідність усунення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Розвиток креативних здібностей здобувачів початкової освіти у процесі розв'язування навчальних завдань»**.

Об'єкт дослідження – навчально-пізнавальна діяльність учнів початкової школи.

Предмет дослідження – технологія формування креативних здібностей учнів початкової школи засобами навчальних завдань.

Мета роботи полягає у створенні та обґрунтуванні педагогічних умов розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв'язування навчальних завдань.

Реалізація мети дослідження передбачає послідовне розв'язання таких **завдань:**

1) на основі аналізу психолого-педагогічної літератури й практики початкової школи уточнити зміст базових понять досліджуваного феномену та відповідно до їх інтерпретації визначити компонентний склад креативних здібностей учнів початкової школи;

2) конкретизувати критерії та показники сформованості досліджуваних здібностей у процесі розв'язування молодшими школярами навчальних завдань;

3) виявити педагогічні умови розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв'язування навчальних завдань;

Для досягнення мети дослідження й розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження:**

– *теоретичні*: аналіз, порівняння, систематизація, класифікація, синтез та узагальнення теоретичних положень, представлених у науково-методичній літературі, для визначення понятійно-категоріального апарату роботи й стану розробленості досліджуваної проблеми; метод моделювання для розробки технології розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв'язування навчальних завдань;

– *емпіричні*: діагностичні (спостереження, інтерв'ю, анкетування вчителів, тестування учнів) для з'ясування актуального стану сформованості креативних здібностей учнів початкової школи; педагогічний експеримент для перевірки ефективності технології розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв'язування навчальних завдань;

– *статистичні*: методи математичної статистики для обробки результатів педагогічного експерименту.

База дослідження. Комунальний заклад загальної середньої освіти «Початкова школа № 5 Хмельницької міської ради», 56 учнів 3-х класів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у впровадженні в освітній процес початкової школи технології розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв’язування навчальних завдань; розробці комплексу навчальних завдань креативного спрямування, систематизованих із урахуванням їх потенціалу для формування в учнів тих умінь, які визначають якісний показник за кожним критерієм; підготовці навчально-методичних рекомендацій щодо розвитку креативних здібностей учнів початкової школи засобами навчальних завдань.

Матеріали, викладені в роботі, можуть бути використані вчителями початкових класів у процесі планування, підготовки й проведення навчальних занять.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2022-2023 рр.) та представлено на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях.

Публікації.

Моторна Юлія. Формування креативних здібностей учнів початкової школи засобами навчальних завдань // Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н.В. Бахмат]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. Вип. XIX. С. 277-283.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі висвітлено інноваційні підходи до вирішення актуальної проблеми розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв'язування навчальних завдань. Узагальнені результати теоретичного пошуку та експериментальної роботи стали основою для таких висновків:

1. На основі компаративного аналізу теоретичних положень і концептуальних підходів до інтерпретації базових термінів і понять як вітчизняних, так і зарубіжних науковців уточнено зміст поняття *креативні здібності учнів початкової школи*, які є складовою загальних здібностей особистості учня і виявляються, насамперед, у навчально-пізнавальній діяльності, зумовлюючи здатність дитини до самостійного вибору не лише оригінального, а й оптимального рішення, творчий підхід до власної діяльності, пізнавальну активність, варіативність, критичність тощо. Структуру креативних здібностей учнів початкової школи у контексті їх розвиток в навчально-пізнавальній діяльності засобами навчальних завдань складають продуктивна уява, креативне мислення (інтеграція елементів творчого й критичного видів мислення) та інформаційна грамотність. Встановлено, що, оскільки розв'язування навчальних завдань є основним видом навчальної діяльності учнів початкової школи, це може забезпечити системність та неперервність процесу розвитку креативних здібностей дітей за допомогою відповідно дібраних прийомів і методів їх розв'язування.

2. У дослідженні конкретизовано критерії сформованості креативних здібностей учнів початкової школи, які відповідають їх компонентному складу. Для кожного компонента досліджуваних здібностей визначено ті уміння, оволодіння якими визначатиме якісний показник його розвитку й сприятиме рухові до високого рівня сформованості креативних здібностей (продуктивна уява – вміння створювати нові образи, долати психологічну інерцію мислення, встановлювати нові зв'язки; креативне мислення – вміння генерувати і

вдосконалювати ідеї, об'єкти, рішення тощо, аналізувати, оцінювати та обґрунтовувати вибір оптимальних варіантів і напрямів діяльності, будувати власні судження й приймати самостійні рішення; інформаційна грамотність – вміння пошуку та добору необхідної інформації, її продуктивного опрацювання і перетворення). Така конкретизація понять дає змогу більш чітко діагностувати і вимірювати динаміку розвитку креативних здібностей учнів початкової школи.

Отримані результати констатувального зрізу засвідчують про низький і середній рівень сформованості креативних здібностей учнів початкової школи. Це зумовлено, перш за все тим, що можливості розвитку досліджуваних здібностей учнів, закладені в змісті сучасних програм, педагоги початкової школи не використовують повною мірою.

3. У дослідженні виявлено педагогічні умови розвитку креативних здібностей учнів початкової школи:

1) добір і впровадження в навчальний процес початкової школи форм, методів, прийомів і засобів, спрямованих на розвиток продуктивної уяви, креативного мислення та інформаційної грамотності, що зумовило включення до структури технології комплексу навчальних завдань креативного спрямування, креативних методів і прийомів роботи з навчальним матеріалом;

2) розвиток в учнів полімодальності сприймання інформації – використання в навчально-пізнавальній діяльності прийомів активізації сенсорно-перцептивних каналів усіх модальностей;

3) розвиток в учнів початкової школи рефлексивного ставлення до власної діяльності – заохочення учнів до усвідомлення механізмів власної діяльності та її результатів. Кожна з умов співвідноситься з відповідними складовими технології розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв'язування навчальних завдань.

4. Педагогічні умови організації навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на розвиток креативної особистості учня; структуру креативних здібностей, яка визначає напрями формувальної діяльності; знання і вміння, які

зумовлюють розвиток продуктивної уяви, творчого й критичного мислення, інформаційної грамотності; комплекс навчальних завдань креативного спрямування; креативні методи (побудови асоціативних мап, постановки запитань, «Мислення у техніці «печворк»», «Видиме мислення», «ВАК») і прийоми роботи з навчальним матеріалом (подолання психологічної інерції мислення, перетворення навчального матеріалу, активізації сенсорно-перцептивних каналів різних модальностей сприймання інформації тощо); форми організації навчально-пізнавальної діяльності (індивідуальна, парна, групова, фронтальна) і форми організації навчання (проблемний урок, екскурсія, самостійна робота, домашнє творче завдання); етапи розвитку креативних здібностей (ознайомлювально-підготовчий, базовий, основний); діагностичний інструментарій (критерії, показники, рівні сформованості креативних здібностей учнів початкової школи); результат (сформованість продуктивної уяви, креативного мислення та інформаційної грамотності).

Експериментальним шляхом перевірено ефективність розробленої технології. Високий рівень сформованості креативних здібностей після проведення експериментальної роботи продемонструвало 8,9 % учнів ЕГ і лише 3 % учнів КГ; достатній рівень – 50,2 % учнів ЕГ і 45,5 % учнів КГ. Після проведення формувального експерименту суттєво знизилась кількість учнів із середнім та низьким рівнями: 33,6 % (середній) і 7,3 % (низький) – учні ЕГ; 40,34 % (середній) і 11,16 % (низький) – учні КГ. Аналіз результатів експерименту дав змогу констатувати статистично значущі зміни на всіх рівнях сформованості креативних здібностей учнів початкової школи експериментальної групи.

Проведене дослідження показує, що впровадження технології розвитку креативних здібностей учнів початкової школи у процесі розв'язування навчальних завдань дає позитивні результати, проте не вичерпує потенційні можливості удосконалення й реорганізації системи початкової освіти загалом.

Подальші дослідження можуть здійснюватися за такими напрямками: вивчення актуального стану проблеми неперервності розвитку креативних здібностей особистості учня на різних освітніх рівнях; можливості вдосконалення й реконструкції навчальних завдань у підручниках; шляхи та умови підвищення рівня науково-методичного забезпечення підготовки майбутніх вчителів у педагогічних навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвілі Ш. О. Школа життя. Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький центр ім. М. К. Реріха, 2002. 170 с.
2. Артихович В. Творчість та навчальний процес. Психолог. 2017. № 18-19. С. 4–10.
3. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс. 2014. 200 с.
4. Белкіна-Ковальчук О. В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2006. 20 с.
5. Бояринова В. О. Розвиток критичного мислення молодших школярів як запорука життєвого успіху // Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи. 2019 рік. II Всеукраїнська наук-практ. інтернет-конф., 17 жовтня 2019 р. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 262 с. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2019/mat_conf_ped.PDF.
6. Литвинчук М. В. Формування творчих здібностей в учнів початкової школи засобами інтерактивних технологій на уроках "Я досліджую світ" // Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу : досвід, реалії, перспективи : збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І. Голубовської. Житомир, 2023. С. 78-81.
7. Грищенко Н. В. Феномен творчості (філософсько-онтологічні засади) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01. Харк. держ. ун-т. Х., 1995. 22 с.
8. Грушко О. В. Досвід компонент-аналізу структури творчих здібностей молодших школярів. Наукові записки. Сер. : Педагогіка і психологія. Вип. 9. Вінниця : Вид-во ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2014. С. 167–171.
9. Гуманізація навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах : посіб. для вчителів зони підвищеного радіаційного контролю / За ред. Г. О. Балла. Київ : Генеза, 2008. 130 с.

10. Гуркова Т. П. Роль учителя нової української початкової школи у створенні освітнього середовища. Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи. 2019 рік. II Всеукраїнська наук.-практ. інтернет-конф., 17 жовтня 2019 р. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 262 с. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2019/mat_conf_ped.PDF.

11. Демченко І. І. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва : монографія. Умань : ПП Жовтий, 2009. 241 с.

12. Зарицька В.Г. Бухлова Н.В. Концептуальні моделі навчання обдарованих учнів та розвитку їх творчого потенціалу [Електронний ресурс]. URL: https://docs.google.com/document/d/13fddZDj3dONC9d1ctbKmB_VaEQFvMZmal7SXmn9-olk/edit?hl=en.

13. Клименко В. В. Механізм творчості: чи можна його розвивати? Київ : Шкільний світ. 2011. 95 с.

14. Лук'яненко М. С. Розвиток творчого мислення молодших школярів // Обдарована дитина. 2012. № 5. С. 16.

15. Лук'янчук М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів : психолого-педагогічний контекст. Педагогічний часопис Волині. Луцьк . ПП Іванюк В. П. 2016. №2(3). С. 82-87.

16. Матвієнко О. В. Актуальні проблеми навчання та виховання учнів молодшого шкільного віку. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 216 с.

17. Митник О. Я. Розвиток когнітивної компетентності учнів у навчально-виховному процесі ЗНЗ засобами інформаційно- комп'ютерних технологій. Міждисциплінарні дослідження складних систем. 2018. №13. С. 69–82.

18. Митник О. Я. Як навчити дитину мистецтва мислення. Київ : Початкова шк., 2016. 104 с.

19. Момот Л. Л. Творчий розвиток учнів у процесі навчання // Шлях освіти. 2018. № 1. С. 10–13.

20. Нова українська школа : веб-сайт. URL: <https://nus.org.ua/news/intelekt-ukrayiny-rostok-ta-inshi-avtorski-programy-mayut-projty-ekspertyzu-shhob-navchaty-pershachkiv-nush/>.

21. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / за ред. М. Грищенка. Київ, 2016. 40 с. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/20195>.

22. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja / za zag. red. H. M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.

23. Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи : наказ МОНУ від 21.08.2013 р. № 755.

24. Павленко А. І. Теоретичні основи методики навчання учнів складанню і розв'язуванню фізичних задач у середній школі : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 1997. 39 с.

25. Павленко В.В. Розвиток креативної уяви в школярів // Нові технології навчання: наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2016. Вип. 86. Ч. 2. С. 142–146.

26. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів України ХХ ст. : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2001. 39 с.

27. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2001. 286 с.

28. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. фак. Київ : Генеза, 2014. 368 с.

29. Сисоєва С. О. Соціальні, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / керівн. авт. кол. Н. В. Гузій. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 23–56.

30. Станіславчук І. М. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів через використання творчих завдань: навч.-метод. посіб. Вінниця. 2017. 41 с.

31. Староста В. І. Навчальне завдання як поняття дидактики // Науковий вісник УжНУ. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота. 2021. № 21. С. 185–189.

32. Тарасенко Г. С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1–4 кл. : посіб. для вчителя. Тернопіль : Навч. кн. Богдан, 2013. 144 с.

33. Терещенко С. Креативність як критерій людиномірності особистісного зростання суб'єктів навчального процесу // Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету. 2015. № 1(14). С. 378–382.

34. Тітов І. Г. Критерії та функції творчої уяви молодшого школяра. Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України. К. ; Полтава : Вид-во ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2011. С. 93–101.

35. Ткаченко Л. І. Креативність і творчість: сучасний контент. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 9-10. С. 32-35.

36. Чжао Юйсян Розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку засобами ігрових художньо-педагогічних технологій : дис. докт. філос. з галузі знань 01 – Освіта, за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2021. 276 с.

37. Чорноус О. Формування інформаційної грамотності учнів як складова елементів навчального матеріалу електронних підручників // Проблеми сучасного підручника, Вип. 27 (2021). С. 277–284, 2021. DOI: 10.32405/2411-1309-2021-27-277-284.

38. Явоненко М. В. Система творчих завдань міжпредметного характеру як засіб розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09; Ін-т педагогіки АПН України. Чернігів, 2007. 280 с.

39. Debono, Ed. Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas. HarperBusiness, 1992. 338 p.

40. Grinder, J. Turtles All the Way Down: Prerequisites to Personal Genius. Scotts Valley, CA: Grinder & Associates, 1987. 331 p.

41. Guilford J. P. A psychometric approach to creativity California : University of Southern California, 1986. 264 p.
42. Guilford J. P. Creativity. American psychologist. 1950. Vol. 5. P. 421–445.
43. Guilford J. P. The one-may relation between creative potential and IQ. Journal of creative behavior. Buffalo, 1973. Vol. 7. P. 312–335.
44. Jones R., Dominic Wyse Creativity in the Primary Curriculum. London : David Fulton Publishers Ltd , 2004. 243 p.
45. Rodgers C. R. Towards a theory of creativity. On Becoming a Person. Boston: Heinle and Heinle Publishers Inc., 1961. P. 12–24.
46. Sternberg R. J. Buy Low and Sell High: An Investment Approach to Creativity. Current Directions in Psychological Science, 1. 1992. P. 1–5.
47. Thorndike R. L. Measurement and Evaluation in Psychology and Education. NY : Holt, Rinehart and Winston Inc., 1961. 198 p.
48. Torrance E. P. Scientific views of creativity and factors affecting its growth. Daedalus: Creativity and Learning. London : Gordon and Breach Science Publishers, 1965. P. 663–679.
49. Torrance E. P. Education and Creativity: Progress and Potential / Ed. C. W. Taylor. NY : Basic Books, 1964. P. 258–274.
50. Williams F. E. Creativity Assessment Packet NY : Buffalo, 1980. 140 p.
51. Wallach M. A. Modes of Thinking in Young Children : A Study of the Creativity – Intelligence Distinction NY : Holt, Reinhart, & Winston, 1965. 357 p.